

О. О. ХАРЧУК, К. О. ОЗЕРОВА

Олександр Олександрович Харчук, кандидат юридичних наук, доцент Київського університету права НАН України

Катерина Олександрівна Озерова, студентка IV курсу Київського університету права НАН України

ЕКОНОМІЧНІ САНКЦІЇ ЯК ЗАСІБ ВІДНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ЗАКОННОСТІ

Останні події в Україні ставлять під загрозу сучасну систему міжнародного права. Неспровокована збройна агресія Росії проти України, незаконна окупація та анексія Автономної Республіки Крим і м. Севастополя, організація й підтримка збройного сепаратизму і тероризму на території України – всі ці дії являють собою спрямовані проти України акти агресії, що кваліфікуються міжнародним правом як тяжкий злочин проти миру та безпеки і порушують його загально визнані принципи й норми.

Відтак, важливе місце у механізмі протидії агресорові посідають економічні засоби впливу на протиправні дії Російської Федерації, що мають реалізовуватися узгоджено з іншими заходами військового, політичного, дипломатичного характеру, не лише на національно-правовому, а й на міжнародно-правовому рівнях.

Питання запровадження економічних санкцій як засобу відновлення міжнародної законності досліджувалося в працях В. Г. Буткевича, В. А. Василенка, Д. Б. Левіна, Г. І. Тункіна, Л. А. Моджоряна, Т. М. Нешатаєвої, П. М. Куріс, О. О. Шибаєвої, Ю. М. Колосова, В. А. Мазова, І. І. Лукашука, П. Маланчука, Г. Кельзена, Дж. Кунца, Р. Хігінса, Д. Шеффера, Р. Хілла, Б. Уркварта, Нгуен Куок Діня та ін.

Мета статті полягає у дослідженні проблеми дієвості та ефективності запровадження економічних санкцій проти Російської Федерації як агресора.

Дії Російської Федерації проти України мають свої особливості, але з погляду міжнародного права їх слід кваліфікувати як збройну агресію, оскільки наша держава зазнала нападу підрозділів збройних сил Російської Федерації та контрольованих нею найманців, що діяли як приховано, так і відкрито. Заходи, до яких вдавалася влада Російської Федерації для маскування початку збройного нападу на територію України, різні (зокрема залучення спецназу та особового складу підрозділів і військової техніки регулярних та іррегулярних збройних сил РФ без розпізнавальних знаків; фінансування й озброєння найманців; використання механізмів пропагандистської війни тощо) і свідчать про його моральну ущербність, а не про відсутність факту агресії, і є обставиною, яка обтяжує вину Російської Федерації як держави-агресора¹.

З погляду міжнародного права відбулося порушення Договору про дружбу і співробітництво між Російською Федерацією і Україною 1997 р., Декларації про принципи міжнародного права 1970 р., Гельсінського Заключного акта НБСЄ 1975 р. і, зрештою, Статуту ООН 1945 року.

Загальноправовим підґрунтям міжнародно-правової відповідальності Російської Федерації за збройну агресію проти України є п. 4 ст. 2 Статуту Організації Об'єднаних Націй, відповідно до якого «всі члени ООН утримуються у своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і якимось іншим чином, несумісним із цілями Об'єднаних Націй»².

У Декларації про принципи міжнародного права, ухваленій 24 жовтня 1970 р. Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 2625 (XXV) на підтвердження п. 4 ст. 2 Статуту ООН, закріплено: «Агресивна війна є злочином проти миру і спричиняє відповідальність за міжнародним правом»³.

Міжнародне право має достатній арсенал юридичних понять для кваліфікації таких дій. Насамперед варто згадати Резолюцію 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії» (14 грудня 1974 р.), яка у ст. 2 встановлює: «Застосування збройної сили державою першою на порушення Статуту ООН є *prima facie* свідченням акту агресії...»⁴. Стаття 3 Резолюції підкреслює, що актом агресії кваліфікуватиметься: «будь-яка воєнна окупація, хоч би який тимчасовий характер вона мала, що є результатом вторгнення чи нападу, або будь-яка анексія території іншої держави чи її частини із застосуванням сили» (п. «а»); «бомбардування збройними силами держави території іншої держави чи застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави» (п. «б»); «засилання державою або від імені держави збройних банд, груп, іррегулярних частин або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави...» (п. «г»)⁵.

Отже, відповідно до положень Резолюції 3314 (XXIX) протиправні дії щодо України з боку Російської Федерації підпадають під ознаки, визначені пунктами «а», «б», та «г» ст. 3 і мають кваліфікуватися як акти

збройної агресії. Згідно зі ст. 3 Резолюції для кваліфікації як акту агресії збройного нападу, який першою вчинила одна держава проти іншої, юридично не має значення, була війна формально оголошена чи ні.

Статтею 5 Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії» встановлено, що: «Жодні міркування будь-якого характеру, чи то політичного, економічного, військового, чи то іншого, не можуть слугувати виправданням агресії»⁶. Зокрема, твердження Російської Федерації про намагання захистити права і законні інтереси «своїх» громадян не можуть слугувати виправданнями скоєного. Однак, у контексті вищенаведеного з метою так би мовити «захисту своїх громадян і законних інтересів росіян» на території України вищим керівництвом Російської Федерації було санкціоновано здійснення саме акту агресії. Натомість в Україні де-факто і де-юре, по-перше, відсутні порушення прав людини загалом і росіян, як національної меншини, зокрема; по-друге, згідно з п. 23 ч. 1 ст. 85 Конституції України питання допуску підрозділів збройних сил інших держав на територію України – це повноваження Верховної Ради України. Тобто, відповідно до ст. 134–139 Основного Закону статус Автономної Республіки Крим, її нормативно-правові акти та рішення не можуть суперечити Конституції та законам України. Таким чином, дії самопроголошених керівників Автономної Республіки Крим, пов'язані зі зверненням щодо надання військової допомоги до іншої держави, протиправні з усіма наслідками, що з них випливають⁷.

Оскільки після анексії Криму Верховна Рада України 20 березня 2014 р. ухвалила Декларацію «Про боротьбу за звільнення України», в якій зазначалося, що «Український народ ніколи не визнає анексію невіддільної частини своєї території – Автономної Республіки Крим, захопленої Росією з порушенням п. 4 ст. 2 Статуту ООН, бо територія держави не повинна бути об'єктом воєнної окупації, яка є результатом застосування сили на порушення положень Статуту ООН»⁸. Тобто, виходячи зі ст. 2 Статуту ООН: агресія Росії проти України – тяжкий злочин проти міжнародного миру та безпеки.

Ще однією проблемою сучасних міжнародних відносин виступає низька ефективність діяльності міжнародних організацій. Міжнародна спільнота засудила дії Росії та висловила свою солідарність на захист суверенітету й територіальної цілісності України, зокрема через ухвалення 27 березня 2014 р. резолюції Генеральної Асамблеї ООН 68/262 «Територіальна цілісність України». Своєю чергою, Парламентська асамблея Ради Європи 9 квітня ухвалила резолюцію «Розвиток останніх подій в Україні. Загроза функціонуванню демократичних інститутів», в якій підтримала суверенітет і територіальну цілісність України, рішуче засудила російську збройну агресію та подальшу анексію Криму. Резолюція Європейського парламенту від 16 квітня 2014 р. «розглядає акти агресії Росії як серйозне порушення міжнародного права та її власних міжнародних зобов'язань, що впливають із Статуту ООН, Гельсінського заключного акту і Будапештського меморандуму 1994 року про гарантії безпеки»⁹. Парламентською асамблеєю НАТО було прийнято Декларацію «Про підтримку України» від 30 травня 2014 р., яка кваліфікувала дії Росії як «явну та безперечну агресію» проти України. А Парламентська асамблея ОБСЄ у своїй резолюції зазначила, що дії Росії є кричущим порушенням суверенітету та територіальної цілісності України і «включають агресію та різні форми примусу»¹⁰. Але загалом міжнародна реакція на дії Російської Федерації обмежувалася констатацією фактів і закликami до мирного врегулювання конфлікту міжнародно-правовими засобами.

Отже, існують моменти недієвості міжнародних організацій. Так, засідання Ради Безпеки ООН засвідчили неможливість вирішити ситуацію за умов участі в ній держави-порушника. Використання права вето створює перешкоди у вжитті заходів, спрямованих на відновлення міжнародного правопорядку. Навіть встановлення факту наявності іноземних збройних сил на території держави підпорядковане факторові політичної (дипломатичної) доцільності.

У контексті вищенаведеного постає питання шляхів дієвої реалізації відповідальності за протиправні дії. У сучасних умовах одним із ефективних механізмів впливу на порушника може виступати використання економічних важелів. До таких засобів можна віднести призупинення економічної співпраці, блокування інвестицій, замороження співпраці у сфері енергетики та оборони, обмеження участі банків держави-порушника у доступі до ринків позичкових та інвестиційних капіталовкладень, заборона проведення боргового фінансування компаній, обмеження використання цінних паперів, скасування торговельних угод про безмитний імпорт продукції країни-порушника, обмеження доступу російських оборонних і нафтових компаній до європейських фінансових ринків, обмеження експорту до Росії технологій подвійного призначення, санкції щодо окремих посадових осіб та ін.

Застосування економічних засобів має призвести до ізоляції агресора і змусити його усвідомити неприпустимість використання сили чи протиправних дій як способу досягнення власних інтересів. Застосування економічних санкцій державами Європейського континенту, США, Канадою, Японією, Австралією проводилося в три етапи. Перший етап відбувся шляхом обмеження співробітництва; другий – запровадженням обмежень на постачання окремих видів технологій; третій було реалізовано у формі секторальних санкцій, спрямованих проти окремих секторів економіки.

Україна також долучилася до запровадження санкцій стосовно Російської Федерації, хоча певний час утримувалася від однозначного оцінювання протиправних актів як таких, що носять характер збройної агресії, і не виявила послідовності та рішучості в негайному й системному запровадженні санкцій проти держави-агресора.

Зволікання із запровадженням санкцій Україною пояснювалося запізніним ухваленням відповідного закону. На противагу можна зазначити, що відсутність національного закону не забороняє державі, що зазнала збройного нападу, негайно вжити проти агресора будь-яких заходів у відповідь.

Вжиття Україною санкцій проти Російської Федерації й ухвалення нормативних актів, що мали забезпечити протидію російській агресії та ліквідацію її наслідків, було довготривалим і належним чином не узгодженим.

До таких актів можна віднести насамперед ухвалені 14 серпня 2014 р. Верховною Радою Закон України № 4453а «Про санкції», № 343 від 17 липня 2014 р. «Про утворення міжвідомчої робочої групи з питань відшкодування втрат, завданих тимчасовою окупацією частини території» і № 278 від 23 липня 2014 р. «Про утворення Комітету з питань застосування санкцій до осіб, що підтримують і фінансують тероризм в Україні», а також розпорядження Кабінету Міністрів України № 829-р від 11 вересня 2014 р. «Про пропозиції щодо застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів»¹¹.

Окремо хочеться зупинитися на положеннях Закону України «Про санкції», що прийнятий Верховною Радою України 14 серпня 2014 року. Мета прийняття закону полягає у захисті національних інтересів національної безпеки, суверенітету, територіальної цілісності України, протидії терористичній діяльності. Законом від 14 серпня 2014 р. встановлено перелік санкцій, які мають застосовуватися на міждержавному і національному рівнях щодо іноземної держави, іноземної юридичної особи, юридичної особи, яка знаходиться під контролем іноземної фізичної чи юридичної особи – нерезидента, іноземців, осіб без громадянства, а також суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність. Прийняття закону покликано створити механізм невідкладного та ефективного реагування на наявні й потенційні загрози національним інтересам і безпеці.

Згідно зі ст. 4 Закону України «Про санкції» встановлено, що можна застосовувати такі види санкцій: «блокування активів, обмеження торговельних операцій; обмеження, часткове чи повне припинення транзиту ресурсів, польотів та перевезень територією України; запобігання виведенню капіталів за межі України; зупинення виконання економічних та фінансових зобов'язань; анулювання або зупинення ліцензій та інших дозволів, одержання (наявність) яких є умовою для здійснення певного виду діяльності, зокрема, анулювання чи зупинення дії спеціальних дозволів на користування надрами; заборона участі у приватизації, оренді державного майна резидентами іноземної держави та особами, які прямо чи опосередковано контролюються резидентами іноземної держави або діють в їх інтересах; заборона здійснення державних закупівель товарів, робіт і послуг у юридичних осіб-резидентів іноземної держави державної форми власності та юридичних осіб, частка статутного капіталу яких знаходиться у власності іноземної держави; заборона або обмеження заходження іноземних невійськових суден та військових кораблів до територіального моря України, її внутрішніх вод, портів та повітряних суден до повітряного простору України або здійснення посадки на території України; повна або часткова заборона вчинення правочинів щодо цінних паперів; заборона видачі дозволів, ліцензій Національного банку України на здійснення інвестицій в іноземну державу, розміщення валютних цінностей на рахунках і вкладах на території іноземної держави; припинення дії торговельних угод, спільних проектів та промислових програм у певних сферах, зокрема у сфері безпеки та оборони; заборона передавання технологій, прав на об'єкти права інтелектуальної власності»¹².

Отже, запорука підтримання міжнародного миру полягає у скоординованості дій міжнародного співтовариства, спрямованих на підтримання міжнародної законності, оскільки наявність такого «територіального прецеденту» – загроза існуючій системі колективної безпеки, принципам і нормам міжнародних договорів, порушення прав людини і суверенної цілісності окремо взятої країни, що може бути використано проти Російської Федерації.

Вважаємо, що саме поєднання широкого спектра економічних і торговельних міжнародних санкцій – один із важливих заходів впливу на протиправні дії Російської Федерації. Саме колективні дії держав – найбільш дієвий механізм у підтриманні міжнародного миру і безпеки, який реалізується через прийняття ефективних колективних заходів запобігання і усунення загрози миру та подолання повторення актів агресії.

¹ Василенко В. А. Війна 2014 року: спроба системного аналізу / В. А. Василенко : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://i.tyzhden.ua/content/photoalbum/2014/10_2014/17/26-42.pdf

² Статут ООН від 24 жовтня 1945 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010

³ Декларація про принципи міжнародного права від 24 жовтня 1970 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_569

⁴ Резолюція 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії» від 14 грудня 1974 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kiev1.org/rezolyutsiya-3314-opredelenie-agressii.html>

⁵ Ibid.

⁶ Ibid.

⁷ Звернення Української асоціації міжнародного права до громадян України та Росії, братських народів сусідніх держав, з якими нас єднають родинні та історичні зв'язки, а також до усього міжнародного співтовариства : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://france.mfa.gov.ua/ua/press-center/comments/607-zvernennya-ukrajinskykoji-asociaciji-mizhnarodnogo-prava-shhodo-ostannih-dij-rf-vidnosno-ukrajini>

⁸ Статут ООН від 24 жовтня 1945 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010

⁹ Малиновський О. Стратегія юридичного опору російській агресії / О. Малиновський, О. Чалий : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/internal/strategiya-yuridichnogo-oporu-rosiyskiy-agresiyi-_html

¹⁰ Василенко В. А. Вказана праця.

¹¹ Малиновський О. Вказана праця.

¹² Про санкції : Закон України від 14 серпня 2014 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1644-18>

Резюме

Харчук О. О., Озерова К. О. Економічні санкції як засіб відновлення міжнародної законності.

Авторами розглянуто проблему запровадження економічних санкцій як засобу відновлення міжнародної законності в міжнародному праві. Визначено напрями втілення механізму підтримання міжнародного миру і безпеки та подолання повторення актів агресії. Наведено перелік міжнародно-правових та національно-правових інструментів впливу на протиправні дії держави-агресора. Проаналізовано питання ефективності запровадження економічних санкцій проти дії щодо країни-порушника.

Ключові слова: агресія, економічні санкції, міжнародний злочин, анексія, територіальна цілісність.

Резюме

Харчук А. А., Озерова К. А. Экономические санкции как средство восстановления международной законности.

Авторами рассмотрена проблема введения экономических санкций как средства восстановления международной законности в международном праве. Определены направления реализации механизма поддержания международного мира и безопасности, преодоления повторения актов агрессии. Приведен перечень международно-правовых и национально-правовых инструментов влияния на противоправные действия государства-агрессора. Проанализирован вопрос эффективности введения экономических санкций против государства-нарушителя.

Ключевые слова: агрессия, экономические санкции, международное преступление, аннексия, территориальная целостность.

Summary

Kharchuk O., Ozerova K. Economic sanctions as a means of restoring international legitimacy.

The authors considered the problem of economic sanctions as a means of restoring international legitimacy in international law. It is directed the implementation mechanism for the maintenance of international peace and security and overcome the repetition of acts of aggression. The list of measures of international law and national legal instruments is proposed to influence the wrongful acts of the aggressor state. Also is analyzed the question of the effectiveness of economic sanctions aimed on counteracting country infringer.

Key words: aggression, economic sanctions, international crime, annexation, territorial integrity.

УДК 341.123

О. М. Ю. АРАП

Осама Мохамед Юсеф Арап, аспирант Института государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины

ПАЛЕСТИНО-ИЗРАИЛЬСКИЙ МИРНЫЙ ПРОЦЕСС И СОЗДАНИЕ ПАЛЕСТИНСКОЙ АВТОНОМИИ В СВЕТЕ СОГЛАШЕНИЙ «ОСЛО I»

Одной из самых острых проблем сегодня в мире является палестинская. На протяжении десятилетий мировое сообщество не в состоянии ее разрешить. И все же, как показывает опыт, решение этой проблемы возможно только путем создания Палестинского государства в соответствии с резолюцией №181 (II), которая была принята Генеральной Ассамблеей ООН еще в 1947 г. Однако из-за позиции Израиля, Палестинское государство не создано до сих пор. Некоторые по движки в этом направлении начались лишь в 90-х годах.

13 сентября 1993 г. в Вашингтоне в присутствии представителей коспонсоров Мадридской конференции (США и России) состоялось подписание «Декларации о принципах организации временного самоуправления» (далее «Декларация принципов»), известной также как соглашение «Осло I»¹.

Эдвард Саид сетовал, что подписание соглашений в Осло прошли без консультации с палестинцами в Ливане, Сирии, Иордании, которые имели законные интересы в соглашениях с Израилем. Точно так же, воензированные еврейские организации в США бросили вызов готовности израильского правительства отказаться от части еврейского государства и от суверенитета Израиля над Иерусалимом в целом.

В Декларации указывалось, что правительство Израиля, с одной стороны, и делегация ООП (фактически иорданско-палестинская) по проблемам к разрешению, которых проводилась мирная конференция по Ближнему Востоку, а также Палестинская делегация, с другой, пришли к соглашению, что наступило время положить конец конфликтам и конфронтации, признали их обоюдные политические права и высказали намерение встать на путь мирного существования, признание обоюдной ответственности за поддержание режима безопасности, их обоюдного стремления к справедливости, мирному существованию². Целью сторон было учреждение промежуточного палестинского органа самоуправления на переходный период, не превышающей пятилетний срок. Выборы планировалось провести не позднее 9 месяцев после вступления в силу соглашения. Их проведение рассматривалось как подготовительный шаг в направлении реализации законных прав палестинского народа³. Наряду с этим ООП обязалась согласиться с существованием Израиля.